

ETNIKAI-NYELVI SAJÁTOSSÁGOK ÉS CSALÁDI ÉRTÉKORIENTÁCIÓK EGY HATÁRON TÚLI TÉRSÉG MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSI RENDSZERÉBEN

SZILÁGYI GYÖRGYI – FLÓRA GÁBOR

Abstract

This paper is discussing the characteristics of minority education in Hungarian language in Bihor county, a western border region of Romania inhabited by a large number of ethnic Hungarians. Due to the fact that during communist rule the access of national minorities to native language education was more and more restricted, the educational level of Hungarian ethnics today is significantly lower compared to ethnic Romanian population. This situation might be corrected in the future by offering to Hungarians opportunities for attaining a fully fledged education in their native language (from kindergarten to university), which should not reduce, however, their chances of integration and upward mobility within the larger Romanian society.

Keywords: minority education system, multilingualism and multiculturalism in education, parent options concerning the language of teaching, equality of chances.

Összefoglaló

A magyar nyelvű oktatási rendszer újjáépítése 1989 után az anyanyelvű oktatáshoz való jog érvényesítését, s egyben a szabad identitásválasztáson és értékbeli viszonyuláson alapuló pluralista iskolai rendszer visszaállításának kezdetét jelentette. A romániai Bihar megyében sajátos szempontrendszert alkotnak – a nemzeti és vallási hovatartozásból fakadó tényezők mellett – a régió határ-menti földrajzi fekvésével összefüggő lakossági viszonyulásmódok, az abhoz kapcsolódó lehetőségek, opciók. Kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogy milyen módon felelhetnek meg az anyanyelvű iskolák által nyújtandó képzési szolgáltatások és az általuk biztosítandó nevelő-szocializációs funkciók a jelen társadalmi igényeknek. A Bihar megyei magyar nyelvű oktatást olyan megközelítésben próbáltuk tanulmányozni, amelyben a folyamatok mind makro-, mind mikro szinten bemutathatóak, igyekezvén felderíteni az iskolaválasztási opciók fő mozgatórugóit, társadalmi motivációs tényezőit, valamint a szülők véleményét, elképzeléseit az anyanyelvű oktatás jelenéről és jövőjéről.

Kulcsszavak: kisebbségi oktatási rendszer, anyanyelvű oktatás, többnyelvűség és multikulturalizmus az oktatásban, az oktatás nyelvére vonatkozó szülői opciók, esélyegyenlőség.

Célkitűzések, kutatási módszerek

A magyar nyelvű oktatási rendszer újjáépítése 1989 után az anyanyelvű oktatáshoz való jog érvényesítését, s egyben a szabad identitásválasztáson és értékbeli viszonyuláson alapuló pluralista iskolai rendszer visszaállításának kezdetét jelentette. Ilyen értelemben a demokratikus társadalmi keretek kiépítésének nélkülözhetetlen alkotóelemét képezi, s ugyanakkor a sajátos társadalmi, munkaerő-piaci igényeknek való megfelelés – minden fejlett piacgazdaságban nélkülözhetetlen – követelményének is igyekszik eleget tenni. A

munkaerő-piaci keresletnek megfelelő képzési kínálat kialakítása, a nemzeti, vallási, regionális hovatartozást kifejező értékek hatékony közvetítése a fiatal nemzedék felé tehát nem pusztán nemzeti-közösségi, hanem össztársadalmi érdek is.

A romániai Bihar megyében sajátos szempontrendszer alakotnak – a nemzeti és vallási hovatartozásból fakadó tényezők mellett – a régió határ-menti földrajzi fekvésével összefüggő lakossági viszonyulásmódok, s az ahhoz kapcsolódó lehetőségek, opciók. Ez első ütemben, az alap- és középfokú oktatás mai elvárások szerinti, újszerű fejlesztését, másodikban az Európai Unióhoz történő csatlakozással, egy, a határon átnyúló regionális oktatási koncepció megvalósítását is jelentheti.

Kutatásunk *célkitűzése* annak vizsgálata, hogy milyen módon felelhetnek meg az anyanyelvű iskolák által nyújtandó képzési szolgáltatások és az általuk biztosítandó nevelő-szocializációs funkciók a jelen társadalmi igényeknek? Miként viszonyul a lakosság az anyanyelven való tanulás lehetőségéhez, milyen motivációk alapján választják az érintettek (a tanulók és szüleik) az anyanyelvű oktatási intézményeket?

A vizsgált problémakör jellege és a kérdésfelvetés komplexitása többszintű elemzés és többféle kutatási technika, illetve kutatási módszer alkalmazását tette szükségessé. A kutatás empirikus része a tényfeltárást és a tanulmányozott folyamatok magyarázatát hivatott elősegíteni. Ennek során a következő módszereket és technikákat alkalmaztuk:

1. A Bihar megyei magyar nyelvű oktatásra, a magyar lakosság iskolázottsági szintjére, foglalkoztatására vonatkozó *statisztikai adatok elemzése*
2. *Dokumentumelemzés* (tartalomelemzés), a Bihar megyei magyar oktatásra vonatkozó történelmi és jelenlegi információk számbavétele és kiértékelése
3. *Interjúk, fókuszcsoport magyar nyelvű iskolába járó tanulók szüleivel* Bihar megyei oktatási intézményekben

A Bihar megyei magyar nyelvű oktatást olyan megközelítésben próbáltuk tanulmányozni, amelyben a folyamatok mind makro-, mind mikro szinten bemutatathatóak, és amellyel a szintek közötti átlépés, illetve a szintek közti kapcsolatok tudományos megalapozottsággal modellezhetőek. A kvalitatív elemzés módszereit elsősorban a szülők viszonyulásmódjának kutatása során alkalmaztuk, igyekeztünk felderíteni az iskolaválasztási opciók fő mozgatórugóit, társadalmi motivációs tényezőit, valamint a szülők véleményét, elképzeléseit az anyanyelvű oktatás jelenéről és jövőjéről.

A magyar lakosság beiskolázási szintje, foglalkoztatási struktúrája

A 2002-es népszámlálás szerint a 10 éven felüli magyar lakosok száma 142201 fő – 26,5 százaléka a megye 10 éven felüli lakosságának. Iskolai végzettség szerint a 10 évet meghaladó népesség 4,6 százaléka egyetemet vagy főiskolát végzett, 2,5% középiskola utáni képzést vagy mesteriskolát, 20,1% gimnáziumot (középiskolát), 17,5 százaléka szakiskolát, 32,9 százaléka

általános iskolát (8 osztályt), 19,1 százaléka elemi iskolát és 3,3 százaléka írástudatlan.

Összehasonlítva a megye adataival, megállapítható, hogy a magyar népesség iskolázottsági szintje jóval kisebb. Az egyetemet vagy főiskolát végzettek aránya csak 4,6 százalék a megye összlakosságának 6,6 százalékával szemben. A 10 éven felüli magyar nők esetében, az egyetemet vagy főiskolát végzettek aránya mindössze 3,9%, ugyanakkor az általános vagy elemi iskolát végzettek aránya 60%. Ugyanúgy kisebb a középiskola utáni képzést, mesteriskolát és középiskolát végzettek aránya is. Ugyanakkor viszont az alacsonyabb szintű iskolázottsággal rendelkezők aránya jóval nagyobb. Így például az elemi és általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 52 százalék, szemben a megyei 45,7 százalékkal. Az igazsághoz tartozik viszont az is, hogy az iskolázatlanok aránya fele a összlakosságának. A magyarság 1 százaléka – 1460 személy – analfabéta, szemben a megyei 3 százalékkal (1650 személy).

A magyarság *alacsonyabb iskolázottsági szintje* regisztrálható volt az előző népszámláláskor is. Az okok sokrétűek. Ehhez tartoznak az elmúlt évtizedekben mérhető kisebb esélyek az egyetemre való bejutás szempontjából, főleg a magyar gimnáziumot végzettek számára, a csökkentett anyanyelvi képzési lehetőségek az egyetemeken, az 50-es és 60-as évek kedvezőtlen vállalati és tanácsi ösztöndíj-osztásai, a sok esetben gyengébb anyagi körülmények. Vegyük mindezeket röviden sorra:

- Talán a legfontosabb az *oktatási intézményi lehetőségek elégtelen volta*. A világháború utáni években tudatosan leépítették a magyar nyelvű felsőoktatást. Megszűnt a Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi magyar nyelvű orvoseképzés. Megszüntették, vagy beolvasztották az önálló magyar nyelvű középiskolákat, a felekezeti tanintézetekkel egyetemben. Tehát még nagyjából azonos szinten maradtak például az elemi és gimnáziumi anyanyelvi képzési lehetőségek, szűkült viszont a középiskolai képzés magyar nyelven. Országos átlagban a 70-es és 80-as években csak minden harmadik magyar nyelvű gimnáziumot végzett diáknak volt lehetősége – és férőhelye – anyanyelvű középiskolát végezni. Továbbmenve aztán csak minden ötödik anyanyelvű líceumot végzett tudott továbbtanulni magyar nyelvű felsőoktatásban. Ez az oktatáspolitikai arra készítette a magyar fiatalokat, hogy az általános iskola elvégzése után szakiskolába jelentkezzenek, szakmát tanuljanak, vagy maradjanak csak az általános iskolai tanulmányoknál. Több ezerre tehető azoknak a magyar fiataloknak a száma, akik román nyelvű egyetemre kerültek, akiket végzés után túlnyomórészt románok által lakott régiókba helyeztek, s akiknek jó része beolvadt a többségi nemzetbe.

- A magyar családok *szerényebb anyagi lehetőségei*. Bár a kommunista rendszerben az egyetem ingyenes, a fenntartási költségek viszont az akkori keresetek mellett is jelentősek. Ehhez jön még az a nem számszerűsített, de köztudott tény, hogy a román hallgatókhoz viszonyítva a magyar nemzetiségű diákok ritkábban kaptak vállalati vagy tanácsi ösztöndíjat (az 50-es, 60-as években).

- Szubjektív, elsősorban *családi* okok. Az egyetemet végzett fiatal – a magyar is - köteles volt elfoglalni a számára jutó munkahelyet, amely a magyar fiatalok esetében szinte törvényszerűen minél távolabb volt családjától, a közösségtől, amelyben született. Ilyen megfontolásból

több száz - esetleg több ezer - fiatal vagy szülő döntött úgy, hogy a gyermekük ne menjen egyetemre. Mindehhez hozzátartozik még a jól ismert magyar gondolkodásmód is: „ha nekünk jó volt a szakmánk, jó lesz a fiunknak vagy lányunknak is”.

- *A posztkommunista időszak román oktatáspolitikája*, amely nem hajlandó létrehozni egy önálló magyar tannyelvű állami egyetemet. Így az anyanyelvi oktatás – főleg a felsőoktatásban – jelentős mértékben a felekezeti- és magán oktatási intézményekre hárul.

A Bihar megyei magyar tannyelvű egyetem előtti oktatásban jelenleg 12182 diák vesz részt elemi és általános iskolai szinten, 271 oktatóval és 2860 középiskolás 145 tanárral. Az elmúlt 17 évben évről-évre csökkent az általános iskolás diákok száma, elsősorban a születések, tehát a beiskolázandó gyermekek száma csökkenésének arányában. A középiskolás diákok száma komolyan visszaesett 1999 – 2000-re, majd 15-20%-al nőtt.

Az *inaktív népesség* 97237 fő, ebből 21036 diák és főiskolás, 47684 nyugdíjas, 13090 háztartásbeli és 13402 eltartott. A magyar nemzetiségű inaktív lakosságnál csak 13,5%, a megye inaktív összlakossága esetében viszont 17,5 % a tanulók és egyetemisták aránya. Ez a négy százalékos különbség majdnem teljes egészében annak köszönhető, hogy a magyar lakosság körében kisebb a fiatalok aránya. Az elemi iskolák és a gimnáziumok esetében a beiskolázási hányad igencsak hasonló, nem mondható el ugyanez viszont a középiskolai beiskolázásról, amely a magyar fiatalok esetében az összlakossághoz képest jóval kisebb.

A háztartásbeliek aránya 8,4%, jóval magasabb, mint a megyei 5,9%, a háztartásbeliek túlnyomó része nő. E magas arány oka nemcsak az évtizedek folyamán, főleg a magyarlakta falvakban és községekben jelentkező munkahelyhiány. Ide sorolhatnánk még azt a tradíciót is – főleg faluhelyt – amely szerint „az asszony foglalkozzon a családdal és nevelje a gyerekeket, hiszen nem férfi az, aki nem tudja a családját eltartani”. Részben ennek a mentalitásnak tulajdonítható a magyar nők alacsony iskolázottsági szintje, hiszen háztartásvezetéshez elég az elemi vagy általános iskola. Az első munkahelyet keresők kb. 12 százaléka egyetemet vagy főiskolát végzett és még nem talált megfelelő munkahelyet.

A megyei arányokhoz képest valamivel nagyobb az iparban dolgozó magyarok aránya. Ez valamilyen módon normális jelenségnek tekinthető, hiszen a magyarok legfontosabb képzési formája a szakiskola és főleg az ipari szakiskola, amelyekből egyenes út vezetett az ipari ágazatokhoz. Az építőipar hagyományosan „magyar” ágazat, így nem csoda, hogy a magyar foglalkoztatottak 9,6 százaléka dolgozik ebben az ágazatban, szemben a csak 4,6 százalékos megyei aránnyal.

Az anyanyelvű képzés tekintetében viszont a magyar fiatalok iskolaválasztási lehetőségei a többi oktatási szinthez viszonyítva jóval behatároltabbak. A Megyei Tanfelügyelőség által rendelkezésünkre bocsátott információk szerint Nagyváradon mindössze az alábbi oktatási intézmények biztosítanak ilyen lehetőséget:

- Andrei Șaguna iskolacsoport (autószerelő, autófestő szakok)
- Constantin Brâncuși iskolacsoport (festő, mázólok szakok)
- Mihai Viteazul Műszaki Kollégium (szakács, cukrász)

○ Traian Vuia Műszaki Kollégium (turisztika, villanyszerelő)

A helyzet történelmi hátteréhez szükséges tudni, hogy a városban hagyományosan a mesterségeket főként a magyarság valamint (a többnyire szintén magyar anyanyelvű) zsidóság képviselte. A régi típusú szakképzési rendszerben - az inasiskolákban – a szakmának az átadása magyar nyelven ment. A törés akkor következett be, amikor a kommunista oktatási rendszer kiépülésével a szakoktatást kizárólag román nyelven szervezték meg, amire a magyar lakosság reakcióképpen egy más trendet választott. Ennek lényege, hogy a szakmai átadás a családon belül valósult meg, elismerése pedig a munkahelyen szerzett szakképesítés révén történt. Mára azonban a folytonosságot képviselő idős generáció jórészt kihalt, vagy elvándorolt, a munkahelyen való intézményes képzés megszűnt, és maradt a legtöbb esetben csak román nyelven működtetett szakoktatás.

Amikor 1989 után elvileg lehetőség nyílt a magyar nyelvű szakoktatás visszaállítására, akkor már jórészt hiányoztak a megfelelő képzettséggel és tapasztalattal rendelkező oktatók, mivel a kommunista gazdasági struktúrák összeomlásával az állami vagy szövetkezeti szektorban dolgozó jó mesteremberek jelentő része a jobb megélhetés reményében időközben külföldre (főleg Magyarországra) vándorolt. A mesterségek családon belüli átadása is törést szenvedett, mivel a fiatal nemzedék számára a felsőoktatás expanziója ma már vonzóbb perspektívát jelent. A szakiskolákba való bekerülés sokak számára kényszerpálya, annak következménye, hogy gyenge tanulmányi eredményeik vagy nehéz anyagi körülményeik miatt nem juthatnak be a középfokú (majd felsőfokú) oktatásba. Ezzel egyidejűleg, a külföldi vendégmunka elterjedése nyomán, az intézményesített formákon kívüli szakmai szocializáció mindinkább informális keretben, a munkavállalók csoportjaiban valósult meg.

Az iparhoz viszonyítva a többi ágazatban jelentősen kisebb a magyar részarány, így például a kereskedelemben, szállításban, egészségügyben és oktatásban. Különösen feltűnő a közigazgatásban dolgozó, csak kétszázaléknyi rész, ami nagyon kevés, még akkor is, ha a népszámlálás alkalmával felmérték, és a közigazgatásba sorolták a megyében élő és dolgozó (csaknem kizárólag román etnikumú alkalmazottakból álló) katonaságot, rendőrséget és csendőrséget is.

A magyarság részaránya tehát a megye lakónépességéből 26,06%, az aktív lakosság és foglalkoztatottak körében 25,1 %, a háztartásbeliek között 36,8%, a nyugdíjasok sorában 30%, ugyanakkor a tanulók és az egyetemisták esetében csak a megyei összlétszám 20%-a. A foglalkoztatottak főbb ágazati leosztásában a magyarok 36 százalékot képviselnek, az iparban 26 százalékot, míg a megyei építőipari alkalmazottaknak több mint a felét teszik ki.

Rendkívül érdekes az összehasonlító adatsor, amely arra ad választ, hogy az egyetemet végzettek közül milyen részarányt képviselnek az aktív keresők a megyében, illetve a magyar nemzetiségű lakosságnál. A bemutatott adatokból kiderül, hogy míg megyei szinten a 35103 egyetemet végzettből 24385 személy – 69,5% - aktív kereső, a magyaroknál a 6621 felsőoktatási tanulmányokkal rendelkezőből 4283 fő – tehát csak 64,7% aktív. Mindemellett érdekes elemezni az aktív egyetemet végzettek számát foglalkozási csoportok szerint is, tehát azt, hogy az egyetemet végzettek milyen munkakörben dolgoznak:

- az egyetemet végzett aktív keresők 81,4 százaléka dolgozik vezető beosztásban vagy egyetemi végzettséget igénylő foglalkozásban, míg mindez a magyaroknál csak 72,8 százalék. Ez az eredmény azért is meglepő, mert amellett, hogy nyilvánvaló, hogy az állami intézményekben alacsony a magyarság aránya, talán várható lett volna, hogy mindezt kompenzálja a magán gazdasági szektor. A magyarok vállalkozóbb szelleműek, a népesség arányánál nagyobb például a cégtulajdonosok, adminisztrátorok és magánvállalkozók aránya.

- ugyanaz az arány már fordított a középfokú szakképesítést igénylő foglalkozások, egyetemet végzettek által való betöltésénél, ahol a magyarok aránya nagyobb, mint ahogy nagyobb a kereskedelemben vagy a szolgáltatásokban dolgozó egyetemet végzett magyarok száma is.

- középfokú, irodai adminisztratív jellegű foglalkozásban dolgozik a magyar felsőfokú végzettségűek 1,7 százaléka, míg megyei szinten ez az arány 2,5 százalék.

- önálló mezőgazdászként tevékenykedik az egyetemet végzett magyarok 3 százaléka. Ezek sok esetben mezőgazdasági és állattenyésztési diplomával rendelkező agrármérnökök.

- érdekes megfigyelni a kereskedelemben és a szolgáltatásokban dolgozók palettáját. Az elvégzett szakok szerint: van itt mérnök, jogász, közgazdász vagy éppen teológiát végzett fiatal. Ugyanez mondható el azokról, akik jelenleg szakképzetlen munkakörben dolgoznak, diplomájuk ellenére.

- a szakmunkáskörben dolgozók nagyobb hányada mérnöki vagy almérnöki diplomával rendelkezik.

Mindezek az összehasonlító adatok a szerkezeti elemzéseken alapulnak. Ha például megnézzük a magyar nemzetiségű aktív felsőoktatást végzettek arányát, az eredmények és a következtetések lehangolóak. Míg a 10 éven felüli lakosságból a magyarság aránya 26,5%, az egyetemet végzetteké csak 18,8%, az egyetemet végzett aktív magyaroké 17,5%, a vezető beosztásban és egyetemet igénylő munkakörben dolgozók aránya mindössze 15,7%.

A 2002-es népszámlálás adatokat szolgáltat a megye, a községek és városok lakosainak végzettségi szintjéről. A községek és a városok adatai alapján összeálltak a főként magyarok által lakott települések jellemzői is. Az adatok alapján, a 10 éven felüli lakosság a tömb-magyar helységeken 80349 fő, ebből *1979 személy végzett egyetemet és főiskolát, 1283-an középiskola utáni és mesterképző iskolát, 11602-en középiskolát, 11921 személy végzett szakiskolát, 28381-en általános iskolát, és 20534-en elemi iskolát.* Az iskolázatlanok (és egyéb) száma 4649, ebből 3112 analfabéta. Az egyetemet vagy főiskolát végzettek részaránya 2,5%, szemben a megyei átlag 6,6% százalékkal.

A fenti adatokból kitűnik, hogy a tömb-magyarság iskolázottsági szintje jóval a megyei szint alatt van. Például az egyetemet végzettek aránya elenyésző. A 10 éven felüli magyar lakosság majdnem 61%-a csak alapképzéssel – elemi és általános iskolai szinten – rendelkezik, szemben a megye 45-46%-ával. Az iskolázatlanok aránya 5,8%, hasonló a megyében regisztrált 6%-hoz. Az analfabéták aránya 4%, összevetve a megyei 3%-al.

A helységek elemzésénél kitűnik, hogy egyes községekben, mint Érkörtvélyes, Érselyén, Kiskereki, az egyetemet végzettek aránya még az 1%-ot sem éri el. Az iskolázottsági szint sok községben rendkívül alacsony, hiszen az általános- és elemi iskolát végzettek, valamint az iskolázatlanok száma nagy. Arányuk a 10 éven felüli lakossághoz viszonyítva megközelíti

a 80%-ot, (pl. Érkörtvélyesen, Érsemlyénben, Értarcsán, Kiskerekin, Érbogyoszlón, Érszöllősön, Hegyközsátárban.) Míg a 10 éven felüli népesség aránya 15%, az egyetemet és főiskolát végzettek aránya mindössze 5,6%, a középiskolával rendelkezőké 9,8%. Az általános vagy elemi iskolát végzettek aránya viszont 20% körül mozog.

A tömb-magyar régiókban, valamilyen szintű oktatásban 14760 személy vesz részt, ebből 3127 óvodás, 4760 elemi osztályos tanuló, 898 általános iskolás, 1102 személy középiskolás, 318 szakmunkástanuló. Általános iskolai tanítás minden községben biztosított. Középiskolai oktatás, valamint szakmunkásképzés csak a régiók három városában folyik: Nagyszalontán, Érmihályfalván és Székelyhídon. A megyei adatokkal összehasonlítva, jóval kisebb a középiskolások aránya, mindössze 7, 9%. A tanítást 1127 pedagógus végzi (az óvónőket is beleértve), arányában hasonló a diákok számának megyéhez viszonyított arányával.

Itt kell megemlíteni a tömb-magyar régiókban lakó romák helyzetét, amelyek nagy része iskolázatlan vagy elemi iskolát végzett. A 2002-es népszámlálás eredményei szerint a tömb-magyar helységek magukat roma nemzetiségűnek valló lakónépessége 6225 fő. Különösen nagy a cigány kolóniák száma Székelyhídon (1747 fő), Bihardiószegen (1033), Érkörtvélyesen (619), Vedresábrányban (568) és Kiskerekin (8401). A romák a munkaképes lakosság majd 10 százalékát képezik, demográfiai és társadalmi súlyuk állandóan növekszik. Az itt élő roma lakosság zöme magyar anyanyelvűnek vallotta magát.

A magyarság iskolázottsági szintje, az egyetemet végzettek száma és aránya az összlakossághoz viszonyítva tehát alacsony. A magyarok 60%-a csak elemi, vagy legfeljebb általános iskolai tanulmányokkal rendelkezik. Tény, hogy a kivándoroltak jelentős része felsőoktatási képesítéssel rendelkezik, így hát egyre fogy a magyar értelmiségiek száma és aránya. Az iskolázottsági szint is a megyei átlag alatt van, az egyetemet, főiskolát végzettek száma nagyon alacsony. Magasabb viszont például az analfabéták aránya, főként a térség nagyszámú – magát magyarnak valló - roma lakosságának jelenléte következtében.

Szülői értékorientációk a magyar nyelvű oktatással kapcsolatban

Az oktatási nyelvre vonatkozó opció a szülői jogok hatókörébe tartozónak tekinthető, mint a szülőnek a neveléshez, a családi életvilág újratermeléséhez való joga. (Keller, 2007) Ennek fontos feltétele, hogy a szülő a saját értékeit, nevelési elveit, kulturális mintaátadási gyakorlatát másodlagos szocializációs környezetben is érvényesíthesse. Ez olyan esetben valósítható meg, amikor a szülő saját kultúrája, identitása, értékei alapján választhat iskolát gyermekének.

A saját hagyományait őrző családok, közösségek tehát legitim módon választhatnak olyan iskolákat, melyek szellemisége, nevelési gyakorlata megegyezik saját értékrendszerükkel. Mindez világosan kitűnik a felekezeti iskolák, vagy az elit oktatási intézmények iskolaválasztási motivációinak strukturálódási módjából is. Azok a szülők, akik különböző, hátrányos helyzetükkel összefüggő okokból nem tudnak élni az iskolaválasztás

lehetőségével, még inkább peremre szorulnak, ha az intézményrendszer nem kínál fel számukra elérhető és saját értékekkel összhangban álló alternatívákat. Az iskolai és a családi értékek közötti megfelelés hiánya különösen hátrányosan érintheti a valamilyen okból kisebbségi érzéssel küszködő tanulók helyzetét. (Kumar, 2005)

A határon túli magyar oktatás szociológiai elemzéseinek vonatkozó szakirodalmából érdemes kiemelni Lampl Zsuzsa kutatását (Lampl, 1999), amely az iskolaválasztás kapcsán a szülők három kategóriáját különbözteti meg: érett, köztes és szlovák identitásúak csoportját. Az érett identitású szülők – Lampl értelmezésében – azok, akik következetesen magyar iskolába íratják a gyerekeiket. Az általa végzett kutatás kimutatta, hogy ezek a szülők a másik két csoportnál magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és az anyanyelvi iskola fontosságát, valamint a széleskörű, anyanyelvi, illetve anyanyelven könnyebben elsajátítható műveltség megszerzését tekintik fő szempontnak. A másik két csoporthoz tartozó szülők viszont attól tartanak, hogy a magyar iskolában a gyerekeiknek kisebb esélye van az államnyelv megfelelő elsajátítására, ami csökkentheti érvényesülési esélyeiket, ezért inkább a szlovák nyelvű iskolát választják.

A mi kutatásunk a magyar nyelvű iskolát választó szülők körére terjedt ki, kiinduló pontja pedig az a feltételezés volt, hogy a nemzeti önazonosságukhoz ragaszkodó magyar szülők, nemzeti identitásuk megőrzése érdekében gyermekeiket is magyar oktatásban akarják részesíteni. Kutatásunkhoz a kérdőíves felmérés módszerét alkalmaztuk egy Bihar megyei reprezentatív mintán, valamint interjúkkal próbáltunk rávilágítani a szülői opciók motivációs hátterére. Következtetésként egyértelműen körvonalazódott az identitás megőrzésének tendenciája a szülői preferenciákban.

A legtöbb megkérdezett véleménye az, hogy nemzeti identitásunk megőrzéséért, hagyományaink és értékeink továbbadása érdekében gyermekeinknek is az anyanyelvükön kell tanulniuk. ”Nem szabad veszni hagyni nemzeti értékeinket, a magyar kultúrát, irodalmat és történelmet tovább kell adnunk gyermekeinknek, még akkor is, ha kissé hátrányban lesznek a román iskolát végzettekkel szemben”. Azok a szülők is ezen a véleményen vannak, akik tanulmányaikat részben vagy egészben románul végezték. A legtöbb szülő nem is próbálta gyermekét román iskolába adni, ez csak a megkérdezettek 12%-nál fordult elő, ezekben az esetekben is amiatt, hogy az illető szak csak román nyelven indult. Ezért volna fontos, hogy minél több szakot tudjon a magyar oktatás biztosítani gyermekeinknek.

A válaszadók legnagyobb része egyetért azzal, hogy a magyar nyelvű oktatásban változtatásokra van szükség: több magyar egyetemre, szakképzettebb tanárookra és a tanterv könnyebbé tételére. A *kérdőíves felmérés* során (N = 435) arra a kérdésre, hogy miért íratják gyermeküket magyar iskolába, a szülők többsége a nemzeti identitást jelölte meg. A hovatartozást, az identitást az oktatás, az iskola nagymértékben befolyásolja. Elsősorban megtanulják az anyanyelvüket. A mai gyerekek maguktól keveset olvasnának, de az oktatás során megismerik és megszeretik a magyar irodalmat, kultúrát és történelmet. A magyar oktatás olyan anyanyelvű kulturális színvonalat biztosít számukra, amit a szülők vagy a család nem tudnának nyújtani. Ezáltal a nemzeti értékek nem vesződnek el, tovább él a magyar nyelv és nemzet Erdélyben.

A válaszok alapján a következő megállapítások fogalmazhatóak meg:

-elenyésző azok aránya, akik úgy vélekedtek, hogy megbánták azt, hogy gyermeküket magyar tagozatra adták.

- többségben előnynek, néhányan hátránynak tartják azt, hogy gyermekük magyarul végzi a tanulmányait. Azért érzik hátránynak, mert tapasztalataik szerint nincs teljes jogegyenlőség Romániában, munkavállalásnál egy román jelentkezőnek több esélye van az állásra, mint egy magyarnak. Hátránynak érzik azért is, mivel a román nyelvet idegen nyelvként tanulják az iskolában, a vizsgákon mégis anyanyelvi szintet követelnek tőlük. Előnynek azért tartják, mert minden gyermek könnyebben tanul az anyanyelvén.

Ami a szülők véleményét illeti a magyar oktatással kapcsolatosan, kiderült, hogy legnagyobb részük aránylag meg van elégedve az oktatás színvonalával. Azt kifogásolják, hogy nagyon kevés a magyar egyetem Romániában. A pedagógusok felkészültsége sem mindig a legjobb, és "lehetnének gyermek-centrikusabbak is". Az oktatási tanterv zsúfoltságára is panaszkodnak, egy-egy főtantárgynál két-három könyvből tanulnak a diákok.

Egyesek gyengébbnek tartják a magyar nyelvű oktatást a románhoz viszonyítva. Úgy vélik, hogy a magyar nyelvű oktatásnak a románval ellentétben nincs kialakulva egy megfelelő koncepciója, irányvonala, hogy „kaotikusan” próbál alkalmazkodni, eleget tenni a Romániában előírt tanügyi követelményeknek, és hogy ellentétben a román iskolákkal, a magyar tagozatok nem igazán fektetnek elegendő hangsúlyt az idegen nyelv oktatására, hallgatólagosan hivatkozva éppen azokra a többletfeladatokra, amelyek a román nyelv elsajátítására vonatkoznak. Ugyanezt a negatív értékelési irányt erősítették azok a gyakran elhangzó vélemények, miszerint a magyar iskolában a tanárok pedagógiai képzettsége hiányos, keveset foglalkoznak differenciált módon a diákokkal, és nagyon kevés az „igazán elkötelezett tanár”. A szülők számottevő része szerint „sok a beszéd, kevés a tett”, vagyis eltérést vélnek felfedezni a deklarált értékek, irányvonalak és a konkrét viselkedési módzatok között.

Az állítást alátámasztandó említették egyesek, hogy a nagyváradi magyar líceumokban, ellentétben a román tagozatokkal, bár sokat beszélnek a családi értékekről, nagyon ritkán végeznek családlátogatást, még azokban az esetekben sem, amikor erre kimondottan szükség lenne, és a gyermekek körében sem szorgalmazzák a szolidaritás kialakítását. Ugyanakkor negatívumnak vélik azt a megszokott módszert is, hogy bizonyos esetekben egyes „trendi dolgok” bemutatására meghívják egy-egy magyarországi oktatót, aki bár érdekesen tanít, de csak egyszerű alkalommal vállalja a szereplést, viszont az itteni oktatók mindennapi munkájukba nem próbálják beépíteni ezeket. Példaként említették a drog-megelőzési programokat, ahol egy-egy érdekes programot követően ugyanolyan személytelen marad a bánásmód és kevés a humánus odafigyelés a gyermekek készségeinek, önértékelésének kialakítására, mivel az oktatók arra hivatkoznak, hogy a program megtartásával „már magas szinten eleget tettek ennek a kötelezettségnek”.

A gyerekeik iskolai érvényesülési esélyeivel kapcsolatban a legtöbben úgy vélekednek, hogy érvényesülni fog gyermekük, függetlenül attól, hogy magyarul végezte el tanulmányait.

(„továbbtanulásra sok lehetőség van,” „magyar egyetemek is vannak Romániában”). A román nyelv megtanulásának lehetőségével kapcsolatban a megkérdezettek jelentős része (38%) szkeptikusan vélekedik.

Érdekesen alakult a következő kérdésünkre kapott válaszok összegzése. A szülők fele-fele arányban válaszoltak igennel és nemmel arra a kérdésre, hogy próbálta-e valaki lebeszélni őket arról, hogy magyar nyelvű iskolába adják gyermeküket. Ezek szerint az erdélyi magyarságnak nem olyan egyértelmű az, hogy mindenki a saját anyanyelvén tanuljon, a szülők felénél a család vagy az ismerősök hátránynak tartja azt, hogy magyarul és nem románul végzik tanulmányaikat a jövő nemzedékei.

Egész sor különböző érv jelent meg a következő kérdésünk válaszadásaiban, azzal kapcsolatban, hogy milyen kritériumok alapján választottak iskolát gyermekük számára. A legtöbb szülő az elemi oktatási szinten nem az iskolát, hanem a tanító nénit választotta, aztán már ötödiktől az iskola színvonala alapján választott. Többségük az „erős oktatást” igényelte gyermekének. Következő kritérium az iskolától való távolság, ez alapján 8%-uk döntött. A pedagógusok szakképzettségéről való tájékozódás a válaszadók 4%-ánál jelent meg kritériumként. Szintén 4%-uk a családi hagyomány alapján ugyanoda íratta gyermekét, ahová annak idején ő is járt. A távolság és a pedagógusok szakképzettsége együttes függvényében a megkérdezettek 3%-a választott. Más válaszok szerint a gyermek tehetsége és az iskola biztonságossága is kritérium.

A szülők jövőbeni szándékait illetően, arra a kérdésre, hogy végig magyar iskolába taníttatják-e gyermekeiket, a többség, (52%) igennel válaszolt. Ha magyarul kezd el a gyermek tanulni, akkor azt szeretnék a szülők, ha úgy is folytatná, ha lehet, egyetemi szinten is. A román nyelv elsajátítása a gyermek számára, a szülők 19%-a szerint nem okoz majd gondot. Ellenben a megkérdezett szülők 12%-nak véleménye, hogy a későbbiekben ez komoly nehézséget fog jelenteni. Legtöbben úgy gondolják, hogy a gyermekeknek mindenképpen kell ismerniük az ország hivatalos nyelvét. Ha a családban és a baráti körben nem beszélik a román nyelvet, akkor az már komoly problémát jelent, mivel idegen nyelvet gyakorlat nélkül nem lehet megfelelő szinten megtanulni.

A nyelvtanulás módszertanával kapcsolatban a szülők úgy vélik, a román nyelvet úgy kellene tanítani gyermekeiknek, hogy könnyebben el tudják sajátítani azt. Ezért a román nyelvet az idegen nyelvek tanításának módszertana szerint lenne célszerű oktatni a magyar tannyelvű iskolákban. Ennek érdekében a döntéshozókkal el kellene fogadtatni, hogy a román nyelv a magyar anyanyelvű gyermekek szocializációja során, számukra, mint idegen nyelv jelenik meg, ezért az oktatásnak a módszertana is ehhez kellene, hogy alkalmazkodjon. Igen aggályosnak tartják azt a helyzetet, hogy a gimnáziumi tanulmányok befejezése után a tanulók gyakran jobban képesek érvényesülni egyéb, tanulmányaik során elsajátított idegen nyelven, mint románul. A román nyelv hiányos elsajátítása negatívan befolyásolta a továbbtanulási esélyeket, mivel az érettségi vizsgán adódó nehézségek tömegesen helyezték hátrányosabb helyzetbe a magyar anya-nyelvű tanulókat. Ezért feltétlenül szükségesnek tartják a magyar anyanyelvű román szakos pedagógusok tömeges képzését, akik sikeresebben teljesíteni tudják ezt a feladatot. Az érettségizett magyar anyanyelvű diákok számára a román nyelv

ismerete és helyes használata, legalább társalgási szinten való alkalmazása, elengedhetetlen feltétel. A magasabb fokú végzettséggel rendelkezők esetében pedig, követelmény a szakmai kifejezések román ismerete, e nélkül elképzelhetetlen a karrierépítés.

Arra a kérdésre, hogy mit változtatna a szülő a magyar oktatáson, kaptuk a legkomplexebb válaszokat. A megkérdezettek 32%-a semmit sem változtatna rajta, volt, aki nem tudta, mások pedig, sok mindenben változtatnának. Egyes szülők azt kérnék, hogy csökkentsék a minimális osztálylétszámot, mert ha az nincs meg, nem indulhat osztály abban az évben. A válaszadók 13%-a a tanárok továbbképzését szorgalmazta, mások a román nyelv oktatásán változtatnának. Voltak, akik az osztálylétszám csökkentését kérték. A szülők leginkább azt szeretnék, ha az oktatásban nagyobb hangsúlyt fektetnének az értékekre, a gyermekek személyes képességeire való odafigyelést kérik („gyerek-centrikus legyen az oktatás, ne legyen megterhelő a számukra”), változzon a tanterv, csökkenjenek az óraszámok. Tankönyv- kiválasztási lehetőséget, és több irodalomoktatást szeretnének, megemelnék a tanárok fizetését.

Több pályázati lehetőséget és több ösztöndíjat igényelnének az oktatók számára, valamint több sportolási lehetőséget. Vannak, akik szerint minden iskolába egy szociális munkás vagy pszichológus kellene, néhány szülő véleménye szerint több magyar egyetem lenne szükséges, és több természettudományi szakot indítanának. Szeretnék, ha minden szak létezne a magyar egyetemeken, akkor nem lennének kénytelenek románul tanulni. Az egyetemek akkreditálását és a nemzetközi kapcsolatok fejlesztését is szorgalmaznák. A tanárok szakképzettségét tekintve, 28%-uk válaszolta, hogy megfelelőnek tartják. Volt, aki hozzá tette, hogy a falvakon kevésbé szakképzettek a tanárok, 8%-uk nem tartja elégségesnek a tanárok felkészültségét. „Mindenhon vannak jó és rossz tanárok”, sok esetben a szülők nem a tanárok felkészültségével, hanem pedagógiai rátermettségével nincsenek megelégedve.

Kérdőívünkben rákérdeztünk az iskolai körülményekre is. A válaszok szinte fele-fele arányban oszlanak meg. Volt olyan szülő, akinek a véleménye az volt, hogy gyermekük legyen „jó kezekben”, ez a lényeg, nem pedig a körülmények. Érdekeltek bennünket a higiéniai feltételekről alkotott szülői vélemények is. A megkérdezettek 18%-a megfelelőnek tartja, ellenben 34%-a valamit változtatna rajta. Túlnyomó többségük egyáltalán nincs megelégedve az iskolákban létező feltételekkel, és tegyük hozzá, jogosan, hiszen nagyon sok iskolában omladozó vakolatok, hiányos egészségügyi feltételek, meghibásodott felszerelések állnak a diákok rendelkezésére. A szülők legnagyobb része meg van elégedve az osztályok diáklétszámával, akik sokallják, úgy gondolják, hogy kisebb csoportokban hatékonyabb volna az oktatás. Ami a magyar állam támogatásával kapcsolatos szülői véleményeket illeti, a válasz egyértelmű, kivétel nélkül mindenki örül annak, hogy az anyaország anyagilag támogatja a szülőföldön való tanulást. A támogatás összegével a többség elégedett, örülnek bármilyen támogatásnak. Egyik szülő véleménye, hogy „kevés, de a román állam sem támogat többel”.

A romániai magyar és román nyelvű oktatás összehasonlítására vonatkozó kérdésnél is a legkülönbözőbb véleményeket kaptuk, kezdve attól, hogy nincs véleménye, vagy hogy nincs különbség, egészen konkrét megfogalmazásokig. Sokan mondták azt, hogy mindkét

oktatási rendszeren kellene változtatni, mindkettőben jelen van a korrupció. Egyes vélemények szerint a kettő között sok a különbség, a magyar tananyag meg van nehezítve, sok felesleges dolgot tanítanak, a fontosabb dolgokat pedig felületesen. Vannak opcionális órák, amelyeket a szülők kifejezetten kérnek, mégsem a választásuk alapján döntenek az iskolákban, egyrészt tanárhiány miatt, vagy azért, mert valamely tanárnak ki kell alakítani a megfelelő órászámkeretét, ezért a szülők úgy érzik, hogy feleslegesen kéri ki a véleményüket.

A magyar nyelvű oktatásban több szülői vélemény szerint nagyobb hangsúlyt fektetnek az egyéni felkészítésre, viszont a román iskolákban magasabbak a követelmények, a román iskola „erősebb”. A román tagozaton kisebb az órászám, mivel a magyar iskolában anyanyelvi és irodalmi órák is vannak. Mind a két rendszeren sokan változtatnának, hiányolják a kapcsolatot az állami-, a magán- és az egyházi iskolák között. Nem egy szülő úgy vélekedik, miszerint csak azok, akik az oktatásban dolgoznak, tudják azt, hogy konkrétan mit kellene rajta változtatni.

A megkérdezettek jelentős része (46%) alapján véve meg van elégedve a magyar oktatással. Egyesek szeretnék, ha a román nyelv kisebb szerepet kapna a vizsgákon, és a románt idegen nyelvként tekintnék. A kérdés viszont az, hogy elegendő lenne-e ez a nyelvtudás az itteni életben való boldoguláshoz, hiszen aki nem beszél jól a román nyelvet, kevesebb eséllyel rendelkezik. Megjegyzendő, hogy a szülők a pedagógus szerepét tartják a legfontosabbnak a román nyelv elsajátításában.

Utolsó kérdésünk arra vonatkozott, hogy a szülők milyen nyelven végezték tanulmányaikat. A megkérdezett szülők 84%-a nyilatkozta, hogy különböző fokú tanulmányait román nyelven végezte, leginkább a gimnáziumi- és a felsőoktatás szintjén. Érdekesnek tekinthető az a válasz, miszerint „gyermekünk azért tanuljanak magyar nyelven, mert nekünk nem volt rá lehetőségünk.”

Összegzés

A romániai magyar oktatás Románia tanügyi rendszerének alkotórésze. Az erdélyi magyar oktatás helyzete, akárcsak Románia egész oktatásáé, a romániai társadalom, a gazdaság fejlődésének a függvénye, mert az oktatás térben és időben mindig a társadalmi, gazdasági, politikai helyzet által meghatározott szegmentum.

A 2002-es népszámlálás adatai szerint Romániában már 250.000-rel kevesebb magyar élt, mint az 1992-es népszámláláskor. A két népszámlálás közötti időszak alatt történő számbeli csökkenés a magyarság kivándorlásának, az asszimilációnak, és a negatív szaporulatnak az eredménye. A kisebbségben élő magyarság identitásának megőrzésében a legfontosabb tényező a nyelv. Ezért létfontosságú számunkra minél több anyanyelvi iskola és egyetem létesítése.

Az országos beiskolázási adatok csökkenő tendenciát mutatnak. A magyarul tanulók létszámának csökkenése látványos, meghaladja az országos csökkenés arányszámát. Ha léteznek is időszakos kiugrások, a tendencia nyilvánvaló. Ez részben a magyarság

demográfiai apadását tükrözi, részben a magyar anyanyelvű gyerekek román nyelvű iskolába való beíratásának következménye. Különösen nagyarányú csökkenést (Bihar megyében például átlag évi 22%) tapasztalhatunk a falusi iskolák esetében. Érdekes módon a vidéki lakosság bizonyos rétegeinél tapasztalható életszínvonalbeli növekedés szintén hozzájárul a csökkenő tendenciához, mivel a tehetősebb szülők körében erősebb a késztetés arra, hogy gyermekeiket inkább városi iskolákba járassák (vállalva az ingázással járó nehézségeket is), minthogy a vidéken megmaradt összevont osztályokba kerüljenek. Ez részben az iskolai oktatási rendszer “gazdasági racionalizálásának” eredménye. Ha egy településen a beiskolázott gyerekek száma tíz fő alá csökken, akkor a magyar tagozat, esetenként maga az intézmény is megszűnik.

Az állami oktatási lehetőségek gazdasági érvek alapján történő beszűkülésével párhuzamosan két alternatív szervezeti lehetőség bontakozik ki. Az egyik a magánoktatás, a másik pedig, a felekezeti oktatás. A magánoktatás, jogi keretét a 84/1995-ös törvényben nyerte vissza, azonban a beruházási nehézségek miatt a közoktatásban nehezen tud teret hódítani, annál is inkább, mert az állami oktatási intézmények privatizálását a törvény nem engedélyezte. Új iskolát építeni, régi épületet felújítani, vagy épületet bérelni pedig nagy nehézséget jelentett. A kisebbségi oktatásban működő magániskoláknak még nehezebb helyzete van, akárcsak a felekezeti oktatásnak. Az egyházi oktatási forma 1995-ig csak félhivatalosan működött Romániában. A 84/1995-ös tanügyi törvény csak állami és magánoktatásról tesz említést. Részben pozitív irányban elmozdulás e tekintetben csak a 2003-as Alkotmánymódosítás révén történt, mely külön említi a felekezeti oktatási formát, és annak állami támogatását is lehetővé – bár nem kötelezővé – teszi. Mint eddigi kutatásaink is alátámasztják, a felekezeti oktatás életképes alternatívát jelenthet bizonyos körülmények között. Ezeknek a lehetőségeknek az optimális kifejlesztése azonban közösségi összefogást, partnerséget feltételez, a kisebbségi érdekképviselők, egyházi közösségek, önkormányzatok és állami hatóságok bevonásával.

Az anyanyelvű továbbtanulási lehetőségek kialakítása a határ-menti régióban az egyik legfontosabb eszközünk lehet annak eléréséhez, hogy csökkenjen az értelmiségiek elvándorlása. A magyar nyelvű oktatási intézményrendszer kibővítése (ideértve a felsőoktatásban anyanyelven való továbbtanulás lehetőségeit is) kedvező hatást gyakorolt a magyar, mint oktatási nyelv presztízsének megerősítésére a régióban, ami a magyar szülők iskolaválasztási opcióiban is kifejezésre jut.

Az egyetemisták beiskolázási adatai némi optimizmust ébresztenek. Az ország egyetemistáinak a száma egy évtized alatt megkétszereződött. A magyar nemzetiségű egyetemisták abszolút száma is ennyit nőtt, annak ellenére, hogy az arányszámuk 4,3-ról 3,9-re csökkent. Ezért is nagyon fontos társadalmi célként jelenik meg a teljes körű magyar felsőoktatás hálózat kiépítése, megerősítése, ami a magyarság szellemi elitjének újratermelődését, s ez által a közösség hosszú távú megmaradását garantálná.

Irodalom

- Keller, M. (2007): *Ottbon és ittbon. Határon túli magyar hallgatók egy határmenti régióban*. PhD értekezés. Neveléstudományi Doktori Program, Debreceni Egyetem, kézirat
- Kumar, R (2005): *Student's experiences of home-school dissonance: the role of school academic culture and perceptions of classroom goal structures* Contemporary Educational Psychology, in: Szilágyiné Szemkeő, J.: *Életvilágok és a nevelés*. Doktori (Ph.D.) értekezés, kézirat (<http://www.elsevier.com/locate/credpsych>)
- Lampl, Zs. (1999): A saját útját járó gyermek, Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról, Madách-Posonium, Pozsony
- Murvai, L. (2001): *A számok hermeneutikája*. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
- Anuarul demografic al Judefului Bihor-2004* [Bihar Megye Demográfiai Évkönyve- 2004] Direcția Județeană de Statistică Bihor [Bihar Megyei Statisztikai Igazgatóság]
- Recensământul populației și locuințelor la 18 martie 2002*. [A 2002-es romániai népszámlálás eredményei] Institutul Național de Statistică [Országos Statisztikai Intézet], Bukarest, 2003.